

С. З. РОМАНЮК

г. Черновцы

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ФОРМИРОВАНИЮ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье акцентировано внимание на подготовке будущих учителей начальных классов к обеспечению развития речи младших школьников, осуществляемая через активную практику в курсе «Украинский язык», раскрыто практическую направленность уроков украинского языка и продемонстрированы образцы языковых упражнений, помещенных в современных учебниках по украинскому языку. Доказано, что формированию речевой компетенции младших школьников способствуют работы по написанию сочинений, привлечения учащихся к процессу общения, а также интересные виды работ пропедевтического характера, которые подаются для примера. Обосновано, что эти умения и навыки студенты совершенствуются в процессе профессионально-практической деятельности в школах I степени.

Ключевые слова: будущие учителя начальных классов, младшие школьники, лингводидактическая подготовка, компетентностное образование, практическая деятельность.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2015

УДК37.018.3-058.862(477)«19»

Л. М. РЯБКИНА

м. Слов'янськ

lidiianik@mail.ru

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ОПІКИ НАД ЗНЕДОЛЕНИМИ ДІТЬМИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розкрито історичний аспект опіки над знедоленими дітьми в Україні на початку ХХ ст. Проаналізовано систему інтернатних закладів. Розглянуто питання щодо організації виховної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без піклування батьків. Наведено приклади напрямів і форм виховної роботи інтернатних закладів початку ХХ ст.

Ключові слова: знедолені діти, сирітський будинок, опіка.

Становище дітей завжди діалектичне, невід'ємне від суспільства та повністю залежить від політичних поглядів, матеріальних умов життя, культурного рівня, морального обличчя батьків, навколишнього середовища. Проблема опіки над знедоленими дітьми є завжди актуальною. Визнано, що погіршення соціально-економічних умов життя народу України негативно відбилося на вихованні дітей із неповних сімей, а також дітей-сиріт, які потребують соціального захисту. Саме тому ми маємо на меті вивчити історико-педагогічний досвід з цього питання, що допоможе у вирішенні проблеми оптимізації соціально-виховної діяльності інтернатних закладів на сучасному етапі.

Доволі широке коло питань з історії освіти й соціального виховання в Україні висвітлено в працях М. М. Грищенка, М. С. Гриценка, О. М. Філіппова, А. Г. Сивця та інших науковців. Питання становлення та розвитку інтер-

натних закладів на початку ХХ ст. розглянуто в дисертаційних роботах А. Аблятипова, В. Покася, Л. Артюшкіної, А. Полянничко. Вивченню різних аспектів опікування безпритульними дітьми в історичній ретроспективі присвятили свої дослідження В. Оржеховська, В. Виноградова-Бондаренко, С. Заєць, В. Маштакова, А. Зінченко, О. Ільченко та ін.

Метою статті є проведення аналізу дореволюційного етапу (1900–1917 рр.) становлення та розвитку інтернатних установ в Україні й простеження змін соціально-виховної системи в зазначений період.

На початку ХХ ст. до основних інфраструктур, що опікувалися знедоленими дітьми, належали дитячі притулки та сирітські будинки. Поняття «притулок» охоплювало не тільки заклади для безпритульних дітей, а й дітей-сиріт, а в період першої світової війни – дітей-біженців і таких, які загубили своїх батьків на окупованій території [10, 18].

Так, у 1900 році у 63 притулках України виховувалися 2117 дітей. Найбільшими серед дитячих притулків були Харківський, Ізюмський, Херсонський, Мелітопольський, Джаршигацький – у Таврійській губернії, Маріїнський – у м. Керч, Олександрівський – у м. Полтава, Дегтерівський – у м. Києві та ін. [1].

Опіка над знедоленими дітьми здійснювалася Відомством імператриці Марії, яке своїми наказами керувало діяльністю столичних та деяких губернських попечительств, благодійних товариств і безпосередньо сирітських закладів, та земств, які опікувалися всіма іншими губернськими сирітськими будинками та притулками. І хоча діяльність земств почасти «стримувалася малоефективною роботою Приказів громадської опіки», у випадках, коли вирішення питання лягало безпосередньо на ці установи, вони створювали свої притулки і проводили в них активну роботу із соціальної адаптації знедолених дітей, які утримувалися в цих закладах [9, 66].

У 1901 р. до Відомства імператриці Марії належало 247 дитячих притулків, сирітських закладів, ясел, виховних будинків, притулків для немовлят, ремісничих притулків і рукодільних шкіл, 3 школи кухарського мистецтва, 1 школа домознавства, 2 школи повивальних бабок, 1 школа кустарних виробів, 1 школа для підготовки помічниць доглядачок для притулків та ін. [6, 11].

На початку ХХ століття в постійно діючих притулках перебувало 19 509 дітей (6 630 хлопчиків і 12 879 дівчаток). При цьому спостерігалася тенденція до збільшення місць, призначених для повного утримання сиріт. Так, порівняно з 1900 р. кількість таких місць у 1901 р. збільшилася на 790 і досягла 8 109 постійних місць для дітей обох статей. На 1 січня 1901 р. загальна кількість безпритульних дітей у всіх постійно діючих притулках Відомства Імператриці Марії становила 14 178 осіб (4 567 хлопчиків і 9 611 дівчаток). З-поміж них 8 109 перебували під повною опікою, 6 069 відвідували притулок тільки протягом дня [6, 13].

Незважаючи на складні економічні умови, в яких перебувала держава на початку ХХ ст., дитячі притулки отримували вагомі

матеріальні надходження. Це було свідченням співчуття суспільства до дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків і виховувалися в притулках і сирітських будинках.

У 1900 р. започатковується нова форма опіки над бездоглядними дітьми – гуртожитки-притулки. Їхня поява зумовлена становищем, у якому перебували діти, які «з малку мали підтримувати своє існування власною працею» [8].

Економічне становище Російської імперії не сприяло матеріальному добробуту сім'ї, що змушувало до раннього залучення дітей, особливо тих, які проживали в сільській місцевості, до трудової діяльності. З метою одержання того чи іншого виду професійної кваліфікації, діти вступали на навчання до майстрів-ремісників, які опікувалися ними протягом робочого часу. Залишені в неробочий час без нагляду, учні «гуляли, де хотіли, заводили компанії з дорослими, відвідували шинки». Ними поповнювалася соціальна група підлітків, які скоювали правопорушення, утворюючи ватаги, що нерідко нападали на перехожих, провокували бійки між собою.

Посадовці, які дійшли думки про необхідність запровадження опіки над працюючими дітьми, поставили перед собою мету попередити моральну деградацію та загибель цих дітей, «заохочуючи водночас їхнє навчання ремесла в ремісничих майстернях у досвідчених хазяїв» [8]. Підготовлено відповідний Статут і передано його на розгляд Міністра внутрішніх справ.

Згідно з цим Статутом, діти, які навчалися вдень у майстернях, повинні були на ніч і у вільний від роботи час повертатися до гуртожитків-притулків, «у чисті, гігієнічні умови», де отримували здорову їжу для підтримання сил, чистий одяг і міцне взуття, а також мали можливість «тихо й мирно проводити вільний час під наглядом добрих і сердечних людей, одержуючи співчуття, заохочення та турботу про себе» [8].

Як зазначено в Статуті, створюючи гуртожитки-притулки для учнів ремісничих майстерень, попечительство поклало в основу їхньої діяльності завдання виховати із цих дітей «чесних, добрих, моральних і досвідчених

майстрів, спроможних своєю працею забезпечити власне існування й паралельно із цим полегшити суворі умови, в які життя ставило учнів ремісників» [8]. Крім того, у Статуті наголошувалося на необхідності звернення попечительством увагу не «лише на турботу про надання їм здорової їжі, одягу й взуття», а й на необхідність «виховувати їх, турбуючись про розумне проведення дозвілля, не втручаючись при цьому в навчання їх майстерності, яка повністю покладається на хазяїв» [8].

У процесі роботи над Статутом відкрито два гуртожитки-притулки: у травні 1900 р. для дівчаток і в лютому 1901 р. – для хлопчиків. На початку діяльності цих притулків у них розміщували бездоглядних дітей, яких попечителі самі віддавали до ремісничих майстерень; утримувалися ці заклади лише на кошти, що надходили від благодійників. По неділях і у святкові дні дітей навчали грамоти, кресленню, малювання, арифметиці, фізиці, з ними проводили заняття з правил гігієни та гри на балалайках.

На початку ХХ ст. у Києві діяло 9 закладів, що опікувалися дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без піклування батьків: Сирітський Будинок (заснований 7 січня 1856 р.), притулок товариства опіки сиріт робітників Південно-Західних залізниць (заснований у серпні 1897 р.), притулок для сиріт при Свято-Троїцькому монастирі (заснований у 1866 р.), Ольгинський притулок для дітей при будинку Працелюбності (заснований 3 листопада 1902 р.), притулок для дітей арештантів (заснований у 1898 р.), школа-притулок для духовенства (заснована у вересні 1897 р.), Маріїнський дитячий притулок губернського попечительства дитячих притулків (заснований 1 червня 1845 р.), дитячий притулок імені Імператора Олександра III губернського попечительства дитячих притулків (заснований у 1888 р.) [3, 24].

У 1905 р. Подільське губернське попечительство дитячих притулків Відомства закладів імператриці Марії проводило активну роботу, що спрямовувалася «винятково на опікування бідними дітьми обох статей без розрізнення звання, віросповідання та національності» й реалізовувалася через їхнє релігій-

но-моральне виховання, надання початкової та професійної освіти, підготовку до самостійної виробничої діяльності [8].

Разом із цим попечительство здійснювало пошук коштів для відкриття дитячих притулків у повітах, містах і селах. Того ж 1905 р. у віданні Подільського губернського попечительства перебували: Кам'янецький дитячий притулок, школа домознавства в м. Кам'янці, притулок-ясла в с. Островчанах Кам'янецького повіту, попечительство дитячих притулків усіх 12 повітів, сільські попечительства, відкриті у Войтовцях і Должку Кам'янецького повіту, Черно-Острові Проскурівського повіту, Капустянах Ушицького повіту [4]; дитячі притулки в повітових містах – Брацлаві, Вінниці, Гайсині, Літині.

Найстарішим і таким, що мав найбільші кошти серед цих закладів, був Кам'янець-Подільський притулок, заснований у 1882 р. (У 1905 р. його капітал сягав 52 304 64 карбованця; загальні витрати на рік становили 6000 карбованців). У притулку на повному утриманні перебувало 66 дітей обох статей.

Повітові попечительства дитячих притулків у 1900 р. створено в усіх повітах Подільської губернії. Крім турботи про збільшення кількості дитячих притулків загального типу, попечительства звертали особливу увагу на відкриття в селах притулків-ясел із метою опікування селянськими дітьми, які залишилися під час польових робіт без «будь-якого догляду та ставали внаслідок цього невеличкими підпалювачами сільських хат і цілих селищ» [7].

Завідування яслами покладалося на спеціально запрошених осіб. До цих закладів приймали дітей обох статей від 2 до 8 років, які перебували на повному утриманні. Селяни позитивно ставилися до притулків-ясел і виявляли зацікавленість у їхній розбудові. У 1905 р. такі заклади діяли в с. Островчанах Кам'янецького повіту (відкриті й утримувалися на кошти почесного члена Подільського губернського попечительства дитячих притулків Д. Старжинського), у 15 селах Гайсинського повіту (відкриті на кошти приватних осіб), у 32 селах Могилівського повіту (відкриті на кошти приватних осіб і Могилівського попечительства) [7].

У 1908 р. у Києві за підтримки родини Гальперіних відкрито єврейський сирітський притулок імені Гальперіних. Діти перебували тут на повному утриманні: забезпечувалися їжею, одягом, взуттям, постільною білизною. Загальний нагляд за притулком здійснював Київський Лікарський інспектор [5].

Особливою підтримкою на початку ХХ ст. починають користуватися сільські сирітські притулки, які створювалися завдяки тому, що «знаходилися люди, які поспішали прийти на допомогу притулкам своїми, іноді доволі суттєвими, коштами й особистою відданою працею» [6, 13–14]. Серед сільських притулків помітне місце посідали ті, що мали суто сільськогосподарське спрямування – дітей тут привчали до городництва, садівництва, ремесничої справи. Крім цього, значну увагу звертали на релігійне виховання дітей.

Таким чином, на початку ХХ століття в Російській імперії існувала розгалужена система дитячих притулків як у містах (столичних), губернських, повітових, так і в сільській місцевості. Усі вони перебували переважно у віданні таких соціальних інституцій, як Відомство дитячих притулків імператриці Марії та земські установи губернського та повітового рівнів.

Поступово мережа притулків розширювалася. До неї входили сирітські будинки, будинки опіки, дитячі притулки (постійно діючі, денні, змішані), робота в яких здійснювалася за такими напрямками: створення умов для життєдіяльності та зміцнення здоров'я дітей, їхнього фізичного розвитку; підготовка до різних видів професійної діяльності й ведення домашнього господарства; релігійно-моральне виховання. Отже, на цьому етапі суспільного розвитку поряд із суто матеріальними питаннями увага до виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, в притулках набуває більш цілеспрямованого характеру, що позитивно позначається на соціальній адаптації їхніх вихованців.

Однак належна реалізація означених напрямів ускладнювалася наявністю значної кількості негативних чинників. До основних з них належали: строга регламентація життє-

діяльності вихованців, яка здійснювалася за дзвінком та усталеним розкладом режиму дня; отримання всього необхідного вже в готовому вигляді; одноманітність життя в притулку; постійне перебування в колективі. Такий стан, як наголошували найбільш прогресивні діячі опікунської галузі, нівелював душу дитини, особливо у великих інтернатах, де «стадні початки іноді жорстко придушують особистість дитини» [11, 39].

Загалом же, на 1 січня 1911 р. в Російській імперії існувало 438 притулків, у яких утримувалося 14 439 дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. Деякі притулки належали духовному й військовому відомствам, а також Міністерству внутрішніх справ. Частина притулків була самоокупною, тобто забезпечувала власні потреби й не потребувала державних дотацій. Але це спонукало до постійного залучення дітей до виробничої праці [2, 17].

Отже, на початку ХХ століття опіку над знедоленими дітьми здійснювало Відомство імператриці Марії, яке своїми наказами керувало діяльністю столичних, деяких губернських та повітових попечительств, благодійних товариств і безпосередньо сирітських закладів, а також земствами, що опікувалися всіма іншими губернськими сирітськими будинками та притулками.

З огляду на наявні кошти та місцеві умови дитячі притулки й сирітські будинки поділялися на такі категорії: 1) ті, що опікувалися протягом дня дітьми, які залишилися без нагляду батьків або родичів, які працювали, а також тими дітьми, котрі через об'єктивні умови життєдіяльності сім'ї не мали можливості одержати початкову освіту й позбавлені виховного впливу; 2) ті, в яких перебували постійно повні сироти, напівсироти та діти, які залишилися без піклування батьків; 3) ті, що опікувалися покинутими немовлятами. На повне утримання до притулків приймали лише дітей найбільш бідніших батьків, причому перевага надавалася сиротам і напівсиротам.

Отже, на початку ХХ століття склалася чітка система організаційних форм забезпечення соціальної адаптації знедолених дітей.

Список використаних джерел

1. Вестник благотворительности. – СПб., 1990. – 1148 с.
2. Горшкова Е. А. Воспитательные дома и приюты в Российской империи / Е. А. Горшкова // Педагогика. – 1995. – № 1. – С. 17–20.
3. Дело об учреждении в г. Киеве сиротского дома // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 32, спр. 189, арк. 1–185.
4. К вопросу об организации земледельческих приютов для сельских сирот // ЦДІАК України, ф. 707, оп. 229, спр. 2, арк. 87.
5. К вопросу об урегулировании благотворительных учреждений // ЦДІАК України, ф. 422, оп. 661, спр. 273 ; ф. 422, оп. 534, спр. 422, арк. 61–62.
6. Отчет по ведомству детских приютов, состоящих под непосредственным покровительством императорским величеством за 1900, 1901, 1902 г. – СПб., 1903. – 173 с.
7. Отчет Подольской губернии // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 637, спр. 99, арк. 7–8.
8. Отчет попечительства «О существующих личным трудом детей и подростках обучающихся различного рода ремеслам у цеховых мастеров С.-Петербурга за 1900–1903 гг. // ЦДІАК України, ф. 442, оп. 657, спр. 2.
9. Разоренова Е. Л. Симфония государства, общества и русской православной церкви в процессе социально-педагогической поддержки детей-сирот: на примере отечественного опыта XVIII – XIX вв. / Е. Л. Разоренова // Педагогічні науки. – 2005. – № 6. – С. 61–65.
10. Сейко Н. А. Доброчинність як підґрунтя діяльності дитячих притулків в Україні у XIX – поч. ХХ ст. / Н. А. Сейко // Історико-педагогічний альманах. – 2006. – № 1. – С. 18–22.
11. Ушинський К. Д. Проект учительської семінарії / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 2. – С. 31–55, С. 39.

L. M. RIABKYNA

Sloviansk

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF CUSTODY OF DISADVANTAGED CHILDREN AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The article reviews the historical aspect of custody of disadvantaged children in Ukraine at the beginning of the 20th century. The system of boarding institutions was analyzed. The organization of educational work with orphans and children left without parental care was considered. There are examples of tendencies and forms of educational work of boarding institutions at the beginning of the 20th century.

Key words: disadvantaged children, orphanage, custody.

Л. Н. РЯБКИНА

г. Славянск

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ОПЕКИ НАД ОБЕЗДОЛЕННЫМИ ДЕТЬМИ В НАЧАЛЕ ХХ ВЕКА

В статье раскрывается исторический аспект опеки над обездоленными детьми в Украине в начале ХХ в. Проанализирована система интернатных заведений. Рассмотрены вопросы организации воспитательной работы с детьми-сиротами и детьми, оставшимися без попечения родителей. Приведены примеры направлений и форм воспитательной работы интернатных заведений начала ХХ в.

Ключевые слова: обездоленные дети, сиротский дом, опека.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2015